

4. Examinering in het hoger onderwijs: van meesterproef tot microcredential

Job Buiting¹

1. Inleiding

Studenten van alle tijden hebben hun opleiding in het hoger onderwijs afgesloten met een examen. Sinds 1815 hebben deze examens in Nederland een wettelijke basis. Vanaf dat moment is de examinering in het hoger onderwijs volop in beweging. De examens zijn namelijk van bijzonder belang, vanwege het getuigschrift dat hieruit voortvloeit. Een student met een getuigschrift uit het hoger onderwijs mag immers een bepaalde titel of een graad voeren en wordt daarnaast soms toegelaten tot de uitoefening van een specifiek beroep. Vanwege dit bijzondere belang van het examen is in de loop der jaren veel discussie geweest over wie mag examineren, op welke wijze het examen afgenomen dient te worden en over de kwaliteit van examens.

In dit artikel wordt in vogelvlucht uiteengezet hoe de examens in het hoger onderwijs zich hebben ontwikkeld van 1815 tot nu én welke ontwikkelingen mogelijk nog hun opwachting maken. Er wordt eerst stilgestaan bij de examinering in de 19^e eeuw, toen het gebruikelijk was dat een student op basis van een proefschrift mondeling werd geëxamineerd door een quorum van hoogleraren. Vervolgens wordt ingegaan op de vraag die begin 20^e eeuw actueel was, namelijk of het civiel effect een exclusief recht van de Staat is, of dat dit ook gedelegeerd kan worden aan een bijzondere universiteit. Daarna wordt achtereenvolgend ingegaan op het bijna invoeren van staatsexamens, de aftocht van het proefschrift, de verschijning van het tentamen, de toenemende autonomie van de hogescholen en universiteiten en de Europese invloeden op het examen door mid-

del van het accreditatiestelsel en de bachelor- en masterstructuur. Ten slotte wordt stilgestaan bij de vraag of het examen nog wel kan voortbestaan, of dat modules en *microcredentials* de toekomst hebben.

2. Examinering onder het Organiek Besluit 1815 en de Hoger onderwijswet 1876

Het hoger onderwijs werd in Nederland vanaf 1815 geregeld bij koninklijk besluit, dat ook wel het Organiek Besluit 1815 wordt genoemd.² In 1876 is het Organiek Besluit 1815 vervangen door de Hoger onderwijswet 1876, die tot 1960 van kracht was.³ Zowel het Organiek Besluit 1815 als de Hoger onderwijswet 1876 bevat uitgebreide voorschriften over de examens en het onderwijs.⁴ Zo werd door de wetgever bepaald in welke vakken de universiteit moest onderwijzen en in welke vakken de student geëxamineerd moest worden. De student diende eerst het kandidaats- ofwel doctoralexamen af te leggen, waarna hij kon promoveren om in aanmerking te komen voor een doctorstitel (het 'doctoraat').⁵ Examens werden in beginsel mondeling en in het openbaar afgenomen.⁶ Dit betekende dat elke student afzonderlijk geëxa-

2 Koninklijk Besluit van 2 augustus 1815, no. 14 (gepubliceerd als bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staats-Courant* van 12 oktober 1815, nrs. 242 & 243).

3 *Stb.* 1876, 102.

4 Art. 63 en 82 tot en met 100 van het Organiek Besluit 1815. Ten tijde van de Hoger onderwijswet 1876 werd dit bepaald in art. 2 van het Academisch Statuut van 1877 (vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 28 april 1877, *Stb.* 1877, 87).

5 Art. 105 van het Organiek Besluit 1815 en art. 1 van het Academisch Statuut 1877.

6 Art. 79 van het Organiek Besluit 1815 en art. 5 van het Academisch Statuut 1877.

1 Deze bijdrage is op persoonlijke titel geschreven.

mineerd werd. De taal waarin de student geëxamineerd werd, was onder het Organiek Besluit 1815 het Latijn. Na inwerkingtreding van de Hoger onderwijswet 1876 werden examens in beginsel in het Nederlands afgenomen.

Het recht om de examens af te nemen – het zogenoemde *ius examinandi* – kwam toe aan de faculteiten van de universiteiten.⁷ Bij de behandeling van de Hoger Onderwijswet 1876 verduidelijkte toenmalig minister Heemskerk wat er bedoeld werd met de regel dat de faculteit het examen afnam.⁸ Deze bepaling zou niet betekenen dat alle hoogleraren van een faculteit gezamenlijk het examen van elke student zouden moeten afnemen.⁹ In het reglement van de betreffende faculteit kon het minimale aantal benodigde hoogleraren worden bepaald. Deze hoogleraren vormden dan een quorum dat namens de faculteit als totaliteit kon oordelen over het examen.¹⁰ Het quorum zou bij het afnemen van het examen als rechtbank in zitting oordelen over de merites van de student. In de loop der tijd is het quorum, bij algemene maatregel van bestuur, vastgesteld op minstens drie hoogleraren.¹¹ Over de uitslag van het examen zou bij meerderheid van stemmen van de aanwezige hoogleraren beslist worden.¹² Bij staking van de stemmen zakte de student.

Om te promoveren en de graad doctor te verkrijgen moest de student – na het behalen van het kandidaatsexamen – tot 1876 een *specimen inaugurale*, ofwel proefschrift, schrijven en verdedigen.¹³ Als het proefschrift van de student

werd goedgekeurd en hij het met succes had verdedigd, verkreeg hij de graad doctor. Na inwerkingtreding van de Hoger onderwijswet 1876 bestond de promotie doorgaans uit de verdediging van een proefschrift met stellingen.¹⁴ Tijdens de Kamerbehandeling van het wetsontwerp van de Hoger onderwijswet is door verschillende Kamerleden bepleit het verplichte proefschrift af te schaffen.¹⁵ Volgens hen liet de kwaliteit van de proefschriften te wensen over, zou niet elke student in staat zijn om een proefschrift te schrijven en zouden studenten in de praktijk hun proefschrift zelfs door anderen laten schrijven. Uiteindelijk werd daarom in het Academisch Statuut bepaald dat voor de verkrijging van bepaalde doctoraten kon worden volstaan met het verdedigen van 24 stellingen.¹⁶ Dit was onder andere het geval bij de verkrijging van het doctoraat in de 'regtswetenschap'.

Aan de graad doctor werd civiel effect toegekend, hetgeen betekende dat de bezitter het recht kreeg om specifieke beroepen uit te oefenen. De doctor in de 'regtsgeleerdheid' kreeg bijvoorbeeld het recht zich als advocaat in te schrijven.¹⁷ Donner schrijft dat, door aan de academische graden civiel effect te verbinden, de wetgever de opleidingsbevoegdheid van de universiteiten handhaafde.¹⁸ Ook bevestigde dit dat alleen een goede wetenschappelijke opleiding een gedegen uitoefening van de betreffende ambten zou kunnen waarborgen. De kwaliteit van de opleiding bepaalt zijns inziens de kwaliteit van bijvoorbeeld het staatsbestuur. Aanvankelijk werd de eis van een wetenschappelijke opleiding alleen gesteld voor de benoeming in het kader van de open-

7 Art. 264 van het Organiek Besluit 1815 en art. 87 van de Hoger onderwijswet 1876.

8 O.A.C. Verpaalen, *Beroep tegen examen en tentamen: at. 40 W.U.B.*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1978, p. 13-14.

9 *Handelingen II 1875/76*, 18, p. 1356.

10 *Handelingen II 1875/76*, 18, p. 1355.

11 Art. 11 van het Academisch Statuut 1877.

12 Art. 11 van het Academisch Statuut 1877.

13 Art. 107 van het Organiek Besluit 1815.

14 Art. 15 en 16 van het Academisch Statuut 1877.

15 *Handelingen II 1875/76*, 18, p. 1337-1338.

16 Art. 16 van het Academisch Statuut 1877.

17 Art. 114 tot en met 126 van het Organiek Besluit 1815 en art. 91 tot en met 98 van de Hoger onderwijswet 1876.

18 J. Donner, *De vrijheid van het bijzonder wetenschappelijk onderwijs*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1987, p. 32.

bare functies. De taakopvatting van de overheid wijzigde echter in de loop van de tijd en op den duur werd voor meer beroepen een academische opleiding geëist.¹⁹

Door het, aan de doctorsgraad verbonden, civiel effect kwam aan het *ius examinandi* een bijzonder gewicht toe in het geval van promoties.²⁰ Het recht van een universiteit om een doctoraat te verlenen waaraan civiel effect was verbonden werd ook wel het *ius promovendi cum effectu civili* genoemd. Dit recht werd op grond van het Organiek Besluit 1815 enkel toegekend aan de Rijksuniversiteiten, ofwel de openbare universiteiten. Het Organiek Besluit 1815 maakte echter ook het oprichten van bijzondere universiteiten mogelijk. Het geven van hoger onderwijs was namelijk vrij.²¹ Deze vrijheid bleek echter beperkt: de bijzondere universiteiten kregen namelijk niet het *ius promovendi cum effectu civili*.²² Ook kon het onderwijs aan een bijzondere universiteit niet meetellen voor het verplichte onderwijs dat een student gevolgd moest hebben, alvorens hij een examen aan een openbare universiteit mocht afleggen. Hierdoor bleef de student voor het civiel effect in de praktijk aangewezen op de Rijksuniversiteiten.

3. Civiel effect, het atheneum illustre te Amsterdam en de bijzondere universiteit

Het ontwerp van de Hoger onderwijswet 1876 voorzag, evenals het Organiek Besluit 1815,²³ in drie Rijksuniversiteiten die het *ius promovendi cum effectu civili* bezaten, te weten de universiteiten te Leiden, Utrecht en Groningen. Amsterdam had op dat moment nog geen uni-

versiteit. Bij de behandeling van de Hoger onderwijswet 1876 stelde toenmalig Tweede Kamerlid Kappeyne van de Coppello een amendement voor om het gemeentelijke *atheneum illustre* te Amsterdam in te richten als universiteit, met het *ius promovendi cum effectu civili*.²⁴ In 1904 stelde toenmalig minister Kuyper voor dat ook bijzondere universiteiten, onder bepaalde voorwaarden, het *ius promovendi cum effectu civili* zouden moeten kunnen verkrijgen.²⁵

Tegen zowel het amendement van Kappeyne van de Coppello als het wetsvoorstel van Kuyper is aangevoerd dat het in strijd zou zijn met de Grondwet. Het *ius promovendi cum effectu civili* zou volgens de tegenstanders namelijk een recht zijn van de Staat, dat niet gedelegeerd kan worden.²⁶ Toenmalig minister Heemskerk stelde in 1876 dat het toekennen van doctorsgraden en bevoegdheden een Rijkszaak is, dat van de regering uit zou moeten gaan.²⁷ Dit beginsel achtte de minister heersend in het staatsrecht, hoewel dit niet met zoveel woorden in de Grondwet stond. Volgens de minister konden dan ook alleen Rijksuniversiteiten graden met civiel effect verlenen.

Tegen deze redenering kwam Kappeyne van de Coppello op. Hij was van mening dat het *ius promovendi cum effectu civili* niet als een *ius summi imperantis*²⁸ enkel door de Staat kon worden verstrekt.²⁹ De doctorsgraad zou zijn

19 J. Donner 1987, p. 33.

20 C.J.A. de Ranitz, *De rechtspositie van de rijksuniversiteit en van haar elementen*, Alphen aan den Rijn: N. Samsom N.V. 1938, p. 83.

21 Art. 2 van het Organiek Besluit 1815.

22 C. de Ru, *De strijd over het hoger onderwijs tijdens het ministerie Kuyper*, Amsterdam: J.H. Kok N.V. 1953, p. 8.

23 De Ranitz 1938, p. 33.

24 *Kamerstukken II* 1875/76, 18, nr. 27. Zie hierover De Ranitz 1938, p. 83-87 en Donner 1978 p. 35-36.

25 *Stb.* 1905, 141. Zie voor een uitgebreide beschouwing over Kuyper en het wetsvoorstel waarmee aan bijzondere universiteiten het recht werd gegeven om *cum effectu civili* te diplomeren: De Ru 1953.

26 *Handelingen II* 1875/76, 18, p. 1121 en *Handelingen I* 1903/04, 18, p. 488.

27 *Handelingen II* 1875/76, 18, p. 1114 en De Ranitz 1938, p. 84-85.

28 Oftewel 'het recht van de hoogste heerser'.

29 *Handelingen II* 1875/76, 18, p. 1138.

waarde volgens Kappeyne niet verkrijgen uit de toestemming van de Staat om dit recht te verlenen, maar uit de waarde die er binnen de wetenschap aan werd gehecht.³⁰ De Staat zou er slechts aan te pas komen zodra maatschappelijke bevoegdheden, ofwel het civiel effect, aan de verkregen graad worden verbonden. De Staat zou voor de uitoefening van bepaalde beroepen wel een keuring kunnen eisen, maar vervolgens zou eenieder die door een behoorlijke keurmeester is gestempeld, toegelaten moeten worden tot het betreffende beroep.³¹ Het *ius promovendi cum effectu civili* is volgens Kappeyne dan ook tweezijdig. Ten eerste is het een keur van geschiktheid, toegekend door de wetenschappelijke wereld, dat bepaalt dat de bezitter zelfstandig wetenschappelijk onderzoek kan doen, en ten tweede is het een keur van geschiktheid, toegekend door de Staat, dat bepaalt dat de bezitter bepaalde beroepen mag uitoefenen.

Ook volgens toenmalig minister Kuyper was het *ius promovendi cum effectu civili* geen recht van de Staat dat niet gedelegeerd zou kunnen worden.³² De soeverein zou immers zelf kunnen bepalen welke rechten hij wil delegeren, zelfs aan particuliere ondernemingen. Zonder delegatie zou, volgens Kuyper, goed bestuur niet mogelijk zijn. Hij stelde dat de Staat maar één taak heeft bij het verlenen van het civiel effect, namelijk het dienen van het Staatsbelang, door te beoordelen of iemand geschikt is om voor de Staat te werken.³³ Kuyper relativeerde ook het belang van het verbinden van civiel effect aan een diploma.³⁴ Een dergelijk diploma zou namelijk geen zekerheid geven op een betrekking of het mogen uitoefenen van een ambt, maar enkel het recht verschaffen om

benoemd te kunnen worden. Uiteindelijk bepaalt de Staat bij benoemingen namelijk zelf wie hij aanstelt. Uiteindelijk werd het *atheneum illustre* te Amsterdam omgevormd tot Universiteit van Amsterdam en werden bijzondere universiteiten in staat gesteld om het *ius promovendi cum effectu civili* te verkrijgen. Hiermee werd het mogelijk gemaakt dat niet langer enkel Rijksuniversiteiten het civiel effect aan een diploma kunnen verbinden.

4. Intermezzo: het Staatsexamen

Tussen 1848 en 1903 is er verschillende keren voorgesteld om de universitaire examens af te schaffen, ten faveure van Staatsexamens. In 1849 adviseerde een Staatscommissie bijvoorbeeld om onderscheid te maken tussen zuiver wetenschappelijke doctoraten en afzonderlijk af te nemen Staatsexamens, waarmee de bevoegdheid verkregen kon worden om een beroep uit te mogen oefenen.³⁵ Onder andere Thorbecke en voormalig minister Heemskerck waren voorstander van een dergelijk Staatsexamen.³⁶ Volgens hen was er al geruime tijd weinig vertrouwen in de faculteitsexamens, omdat ze niet streng genoeg zouden zijn en voornamelijk uit een repetitie van de lessen bestonden. Daarnaast hanteerden de universiteiten niet dezelfde maatstaven bij de beoordeling van studenten. Het Staatsexamen zou daarentegen bijdragen aan de eenparigheid van het examen en bij het onderwijspersoneel aan de universiteiten '*de edelste eierzucht wekken en aanvuren*'.³⁷

In 1863 werd het Staatsexamen ingevoerd om de bevoegdheid te verkrijgen om als geneeskundige, apotheker, hulp-apotheker of vroed-

30 *Handelingen II* 1875/76, 18, p. 1138.

31 *Handelingen II* 1875/76, 18, p. 1138.

32 *Handelingen I* 1903/04, 18, p. 488.

33 *Handelingen II* 1903/04, 18, p. 1360.

34 *Handelingen II* 1903/04, 18, p. 1361 en De Ranitz 1938, p. 87.

35 Staatscommissie 1849, *Ontwerp van wet op het hooger onderwijs met bijgevoegd rapport en memorie van toelichting*, 's-Gravenhage: Algemeene lands drukkerij, 1849 en Donner 1978, p. 31.

36 J.H. Thorbecke, *Over de regeling van het hooger onderwijs*, 's-Gravenhage: Nijhoff 1876, p. 110 en *Kamerstukken II* 1868, 17, nr. 3, p. 137.

37 Thorbecke 1876, p. 114-117.

vrouw werkzaam te mogen zijn.³⁸ Het doel hiervan was om geneeskundigen met een gebrekkige of onvoldoende opleiding uit te sluiten van het beoefenen van de geneeskunde.³⁹ In twee ontwerpen voor een nieuwe Hoger onderwijswet, die het *Staatsblad* niet hebben gehaald, werd vervolgens voorgesteld het Staatsexamen in het gehele hoger onderwijs in te voeren.⁴⁰ Er werd onder andere voorgesteld om van het doctoraat een zuiver wetenschappelijke titel te maken, die door de faculteit zou worden verstrekt.⁴¹ Daarnaast zouden eindexamens moeten worden ingevoerd die afgenomen zouden worden door een, door de minister, aan te stellen commissie. Degene die een dergelijk eindexamen met succes afrondde, zou een zogenoemd *meesterschap* verkrijgen, waaraan het civiel effect werd verbonden.⁴²

In de Hoger onderwijswet 1876 zoals die uiteindelijk in werking is getreden, werd toch van het Staatsexamen afgezien. Minister Heemskerck heeft in 1869 nog een wetsontwerp ingediend waarin voorgesteld werd om Staatsexamens in te voeren in het hoger onderwijs, maar de populariteit van de Staatsexamens was inmiddels afgenomen.⁴³ De hoogleraar zou namelijk het beste in staat zijn om de student te beoordelen. Daarnaast liepen de ideeën van deskundigen over de invulling van de Staatsexamens zeer uiteen en werd gevreesd dat een regeling over Staatsexamens vaak gewijzigd zou moeten worden om gelijke tred te houden met de vorderingen van de wetenschap.⁴⁴

In 1902 leefde de kwestie van Staatsexamens nog even op, omdat toenmalig minister Kuyp

erover schreef in de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel waarin het *ius promovendi cum effectu civili* ook toegekend werd aan bijzondere universiteiten.⁴⁵ Door invoering van Staatsexamens zou op het gebied van de examens namelijk gelijkstelling bereikt kunnen worden tussen het openbaar en bijzonder onderwijs. Hiervoor was de tijd echter nog niet rijp, onder andere omdat de openbare universiteiten er geen interesse in toonden.⁴⁶ De Raad van State was destijds wel positief over het idee van een Staatsexamen.⁴⁷ Hij stelde onder andere dat, na invoering van het Staatsexamen, het universitair onderwijs zich zou kunnen gaan richten op het wetenschappelijk en ideëel karakter van het onderwijs, dat een Staatsexamen beter rekening kon houden met de praktijk en dat studenten meerdere universiteiten zouden kunnen bezoeken aangezien het examen waarmee het civiel effect werd verkregen niet langer gebonden zou zijn aan een bepaalde hoogleraar en daarmee een bepaalde universiteit. Dit was voor Kuyp

5. Van proefschrift naar doctoraal examen (1920)

In 1920 ontstond kritiek op het verbinden van civiel effect aan de doctorsgraad. Sinds 1876 waren de doctoraten van alle faculteiten, behalve die van de faculteit der godgeleerdheid, gesplitst in verschillende doctoraten naar gelang er vakgebieden waren.⁴⁸ In de faculteit der wis- en natuurkunde waren bijvoorbeeld vijf verschillende doctoraten. Daarnaast bleven

38 *Kamerstukken II* 1863/64, LII, 4.

39 *Kamerstukken II* 1863/64, LII, 5, p. 293.

40 *Kamerstukken II* 1868, 17, nr. 3, p. 128 en *Kamerstukken II* 1868/89, 125, nr. 3, p. 1077.

41 *Kamerstukken II* 1868/89, 125, nr. 3, p. 1077.

42 *Kamerstukken II* 1868/89, 125, nr. 3, p. 1073.

43 *Handelingen II* 1875/76, 18, p. 1357.

44 *Kamerstukken II* 1873/74, 96, nr. 3, p. 14.

45 *Kamerstukken II* 1902/03, 135, nr. 3, p. 11.

46 *Kamerstukken II* 1902/03, 135, nr. 3, p. 11.

47 Advies Raad van State, 3 februari 1903, no. 26, p. 11-12. (Nationaal Archief, Den Haag, Raad van State, 1814-1913, nummer toegang 2.02.06, inventarisnummer 862).

48 Art. 83 van de Hoger onderwijswet 1876 (*Stb.* 1876, 102).

er snel vakgebieden bijkomen waarvoor nog geen doctoraten bestonden.

In 1918 diende toenmalig minister Visser een wetsvoorstel in om een einde te maken aan het splitsen van doctoraten.⁴⁹ Een steeds verder doorgevoerd stelsel van gesplitste doctoraten zou ertoe leiden dat het doctoraat zijn wetenschappelijke waarde steeds meer verliest.⁵⁰ Het doctoraat zou namelijk bij verdere splitsing steeds meer een akte van bekwaamheid worden voor een specifiek vak. De universiteit zou daardoor het karakter van een vakschool krijgen. Volgens Visser zou de doctorstitel moeten betekenen dat de bezitter in staat is om binnen de grenzen van een bepaalde faculteit zelfstandig de wetenschap te beoefenen. Om dit te bewerkstelligen werd in de wet de eenheid van het doctoraat in de faculteit vastgelegd.⁵¹ De eenheid van het doctoraat in de faculteit betekende dat elke faculteit nog maar één doctoraat mocht uitreiken. Dit doctoraat kreeg de naam van de faculteit.

Niet alleen werd het aantal doctoraten teruggebracht, maar ook de bevoegdheden die aan het doctoraat ontleend konden worden, werden gewijzigd. Door de generalisering van het doctoraat kon iemand met een doctorsgraad alsnog niet bekwaam worden geacht tot het bekleden van een beroep, waarvoor een opleiding in een bepaald vakgebied van de faculteit vereist was.⁵² De bekwaamheid in een bepaald vakgebied kon in vervolg worden aangetoond door het afleggen van het doctoraalexamen. Aan het doctoraalexamen werd in vervolg dan ook het civiel effect verbonden om een bepaald beroep te mogen uitoefenen. De doctorsgraad werd daarmee enkel het bewijs dat de bezitter zelfstandig op het gebied van de betreffende wetenschap kon optreden. Studenten hoefden in het vervolg dan ook niet meer te promoveren om een

diploma met civiel effect te verkrijgen. Door de verschuiving van het civiel effect van het doctoraat naar het doctoraalexamen werd het doctoraat minder relevant. De student hoefde immers slechts het doctoraalexamen te behalen om civiel effect te verkrijgen, waarmee hij in de praktijk aan de slag kon.

6. Van examen naar tentamen

In het Academisch Statuut van 1921 werd het tentamen voor het eerst wettelijk geregeld.⁵³ Tot dit moment gold het uitgangspunt dat de student in beginsel een ‘volledig’ examen diende af te leggen. Met een volledig examen werd bedoeld dat de student in alle vakken geëxamineerd diende te worden op het examen. Het tentamen, zoals geregeld in het Academisch Statuut van 1921, kon twee vormen aannemen. Ten eerste kon sprake zijn van een proeftentamen. Dit tentamen was bedoeld ter voorbereiding, en niet ter ontlasting van het examen. Ten tweede kon sprake zijn van een tentamen dat diende ter ontlasting van het examen. De faculteit kon, op voorstel van een hoogleraar, bepalen dat voor bepaalde vakken of onderdelen daarvan volstaan kon worden met een tentamen. Indien de student het tentamen met goed gevolg aflegde, werd dit vak bij hem niet geëxamineerd. Als de student het tentamen niet behaalde, dan kon de student zich alsnog onderwerpen aan het examen, inclusief het vak waarover hij was getentamineerd. Het tentamen was dan ook een aanvulling op het examen, het examen bleef leidend: aan het niet behalen van het tentamen kon niet het gevolg worden verbonden dat de student niet aan het examen mocht deelnemen. Dit aanvullende karakter blijkt eveneens uit de regel dat slechts de helft van de examenvakken door middel van een tentamen kon worden getoetst.

49 *Kamerstukken II* 1918/1919, 391, nr. 1-3.

50 *Kamerstukken II* 1918/19, 391, nr. 3, p. 6.

51 De Ranitz 1938, p. 81 en art. 130 van de Hoger onderwijswet 1876 (*Stb.* 1920, 105).

52 *Kamerstukken II* 1918/19, 391, nr. 3, p. 6.

53 Art. 6 lid 2 van het Academisch Statuut 1921 (Koninklijk Besluit van 15 juni 1921, *Stb.* 1921, 800) en Verpaalen 1978, p. 37.

In 1960 werd de Hoger onderwijswet 1876 vervangen door de Wet op het wetenschappelijk onderwijs (hierna: WWO 1960). In de WWO 1960 gold, net als in het verleden, het uitgangspunt dat ‘gehele’ examens mondeling werden afgenomen door de faculteit.⁵⁴ Eveneens werd, net als in het verleden, in het Academisch Statuut per studierichting⁵⁵ in de WWO 1960 uitvoerig uiteengezet welke vakken het kandidaats- en doctoralexamen omvatten.⁵⁶ Onder de WWO 1960 was het opnieuw mogelijk om een deel van het examen door middel van tentamens af te nemen. Het tentamen behield een aanvullend karakter ten opzichte van het examen. Als de student het tentamen niet aflegde of niet behaalde, mocht de student alsnog deelnemen aan het examen.⁵⁷

In theorie waren de tentamens, zoals geregeld in de WWO 1960, de uitzondering op de hoofdregel. Verpaalen schrijft dat door het grote aantal studenten het voor de faculteiten in toeneemende mate onmogelijk werd om iedere student individueel mondeling te examineren.⁵⁸ De faculteiten werden hierdoor gedwongen om grote groepen studenten tegelijkertijd schriftelijk te tentamineren. De praktijk dat een student individueel mondeling beoordeeld werd door een quorum van hoogleraren verdween dan ook. Door de toename van examinering door middel van meerdere schriftelijke tentamens, werd de beoordeling van studenten meer en meer een mechanische aangelegen-

heid. De opmars van het tentamen werd onder de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (hierna: WHW) in 1993 voltooid. Hierin werd namelijk bepaald dat het examen was afgelegd indien de student alle tentamens van de betreffende opleiding had afgelegd.⁵⁹

7. Van faculteit naar examencommissie en examinator

Het examen werd onder de Hoger onderwijswet 1876 nog afgenomen door een quorum van hoogleraren namens de faculteit als totaliteit. In de WWO 1960 werd dit quorum van hoogleraren vervangen door een examencommissie bestaande uit drie leden, die namens de faculteit het examen zou afnemen.⁶⁰ De examencommissie kon aangevuld worden met andere docenten en deskundigen dan hoogleraren.⁶¹ Vervolgens werd in de Wet op de twee-fasenstructuur – op advies van de commissie Polak⁶² – de positie van de examencommissie gewijzigd.⁶³ Een vaste commissie voor de examens kreeg binnen iedere faculteit een organiserende en coördinerende taak ten aanzien van de examens.⁶⁴ Deze vaste commissie bestond uit hoogleraren, lectoren en wetenschappelijk medewerkers in vaste dienst, die in de betreffende studierichting waren belast met de verzorging van het onderwijs ter voorbereiding

54 Art. 190 van het Academisch Statuut (Koninklijk Besluit van 11 september 1963, *Stb.* 1963, 380).

55 Met een studierichting werd in de WWO 1960 een opleiding binnen een bepaalde faculteit bedoeld die leidde tot een bepaald examen. De meeste faculteiten konden meerdere studierichtingen aanbieden.

56 Zie art. 15 tot en met 179 van het Academisch Statuut (Koninklijk Besluit van 11 september 1963, *Stb.* 1963, 380).

57 Art. 183 van het Academisch Statuut (Koninklijk Besluit van 11 september 1963, *Stb.* 1963, 380).

58 Verpaalen 1978, p. 38.

59 Art. 7.10 lid 2 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (*Stb.* 1992, 593).

60 Art. 189 van het Academisch Statuut (Koninklijk Besluit van 11 september 1963, *Stb.* 1963, 380).

61 Art. 31 van de Wet op het wetenschappelijk onderzoek 1960 (*Stb.* 1960, 559).

62 *Kamerstukken II* 1978/79, 15515, nr. 1-2. Zie verder over de Commissie Polak onder andere: B. Olivier, ‘Gewubd en gewogen, Een niet doordacht voorontwerp tot wijziging van de WUB’, *AA* 1979, nr. 5, p. 246 e.v.

63 Zie hierover: M.J. Cohen, ‘Geen controle op de samenstelling van de vaste commissies voor de examens’, *AA* 1980, nr. 6, p. 352.

64 Art. 11 van de Wet universitaire bestuurshervorming (*Stb.* 1981, 137).

van het examen. De vaste commissie voor de examens kon regels stellen met betrekking tot de gang van zaken tijdens examens; zij was niet bevoegd om zelf examens af te nemen.⁶⁵ Dit recht om examens af te nemen kwam nog steeds toe aan de examencommissie, die werd gevormd uit een aantal leden van de vaste commissie voor de examens.⁶⁶ Deze examencommissie kon voor het afnemen van tentamens weer afzonderlijke examinatoren aanstellen. De examinator diende lid te zijn van de betreffende examencommissie.

In 1993 werd de WWO 1986⁶⁷ vervangen door de huidige WHW.⁶⁸ Met de WHW werden het wetenschappelijk onderwijs en het hoger beroepsonderwijs voor het eerst ondergebracht in één wet. Het hoger beroepsonderwijs was tot 1986 geregeld in de Wet op het voortgezet onderwijs en werd vervolgens tot 1993 geregeld in de Wet op het hoger beroepsonderwijs (hierna: WHBO).⁶⁹ Onder de WHBO konden Rijksgeledeerden en Rijksgecommitteerden tentamens bijwonen en afnemen. Deze wijze van tentamineren paste volgens de wetgever niet in de onderwijs- en examenstructuur van de WHW. De overheid diende namelijk geen invloed uit te kunnen oefenen op de inhoud van het examen en de tentamens.⁷⁰

De vaste commissie voor de examens keerde in de WHW eveneens niet terug; de examencommissie kwam wel terug. De examencommissie onder de WHW is, in tegenstelling tot voorheen onder de WWO 1986, niet bevoegd om zelf tentamens af te nemen. De examencom-

missie dient voor het afnemen van een tentamen een examinator aan te wijzen en heeft zelf (enkel) tot taak om de kwaliteit van de examens en tentamens te bewaken.⁷¹ De examinator heeft een eigenstandige bevoegdheid gekregen om het tentamen af te nemen en de uitslag vast te stellen.⁷² De examencommissie kan niet in deze bevoegdheid treden, door bijvoorbeeld eigenhandig de uitslag van een tentamen te wijzigen. Onder de WHW kan de examencommissie eenieder aanwijzen als examinator. De examinator hoeft dan ook geen hoogleraar of zelfs een docent te zijn.

8. Autonomie en kwaliteitszorg

Nieuw in de WHW ten opzichte van de WWO 1986 is de nadruk op kwaliteitszorg en autonomie van de universiteiten en hogescholen. De dynamiek tussen kwaliteitszorg en autonomie komt voort uit de nota Hoger onderwijs: autonomie en kwaliteit (HOAK).⁷³ In deze nota kwam toenmalig minister Deetman tot de conclusie dat centrale aansturing door de overheid, op het gebied van onder andere de examens en het verzorgen van opleidingen, losgelaten zou moeten worden. Van centrale aansturing was onder de WWO 1986 sprake via het Academisch Statuut. Hierin werd uitgebreid uiteengezet welke opleidingen de bekostigde instellingen mochten aanbieden en uit welke vakken het examen diende te bestaan.⁷⁴ Dit deel van het Academisch Statuut kwam na inwerkingtreding van de WHW te vervallen. In het vervolg zouden de instellingen de autonomie krijgen om in beginsel zelf te bepalen welke opleidingen zij zouden aanbieden en hoe de examens en tentamens van deze opleidingen werden

65 Art. 11, vijfde lid, van de Wet universitaire bestuurshervorming (*Stb.* 1981, 137).

66 Art. 11, tweede lid, van de Wet universitaire bestuurshervorming (*Stb.* 1981, 137).

67 De WWO 1960 werd in 1986, mede naar aanleiding van de Wet universitaire bestuurshervorming, vervangen door de Wet op het wetenschappelijk onderwijs 1986 (*Stb.* 1985, 562).

68 *Stb.* 1992, 593.

69 *Stb.* 1986, 289.

70 *Kamerstukken II* 1988/89, 21073, nr. 3, p. 81-82.

71 Art. 7.12 lid 3 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (*Stb.* 1992, 593).

72 Zie uitgebreider hierover J.S. Buiting, 'Beoordelingsbeslissingen in het bekostigd hoger onderwijs', *NTOR* 2018/3, p. 18-19.

73 *Kamerstukken II* 1985/86, 19253, nr. 1-2.

74 Zie bijvoorbeeld het Academisch Statuut uit 1988, Koninklijk Besluit van 23 juni 1988, *Stb.* 1988, 315.

ingericht. Deze vorm van autonomie wordt ook wel de *programmeervrijheid* genoemd.⁷⁵

Aan deze toename van autonomie van de instellingen werd tevens een zorgplicht gekoppeld, om een systeem van kwaliteitszorg op te zetten voor zowel onderwijs als onderzoek.⁷⁶ Deze vorm van kwaliteitszorg was in wezen zelfregulering.⁷⁷ De instellingen moesten in het vervolg hun werkzaamheden regelmatig laten beoordelen door, onder andere, onafhankelijke deskundigen. Het instellingsbestuur werd tevens een zorgplicht opgelegd om te waarborgen dat degenen die een opleiding volgen gericht op een bepaald beroep, waarvoor bij of krachtens de wet vereisten zijn vastgesteld, in de gelegenheid worden gesteld om aan deze vereisten te voldoen.⁷⁸ Deze nieuwe regeling beoogde de instelling meer vrijheid te geven om de examens en tentamens in te richten. Er zouden hierdoor namelijk meerdere manieren zijn om de beroepsvereisten in een opleiding te vertalen.⁷⁹

In 2002 is het hiervoor beschreven systeem van kwaliteitszorg vervangen door het accreditatiestelsel. Sindsdien kunnen enkel opleidingen die zesjaarlijks worden geaccrediteerd door de Nederlands-Vlaamse accreditatieorganisatie door de overheid erkende graden verlenen.⁸⁰ Het accreditatiestelsel is vervolgens in 2018 gewijzigd en opnieuw in wetgeving gevat, via de Wet accreditatie op maat.⁸¹ Het accreditatiestelsel werd ingevoerd in samenhang met de bachelor- en masterstructuur en was gericht op

de internationalisering van het hoger onderwijs.⁸² Het Nederlandse kwaliteitszorgsysteem werd hierdoor gekoppeld aan Europese standaarden.⁸³

9. Propedeuse, associate degree, bachelor, master en PhD

Door de grote toename van studenten in het hoger onderwijs zaten er volgens de wetgever grote sociale, economische en financiële consequenties aan lang studeren.⁸⁴ Om de studieduur⁸⁵ te begrenzen werd de universitaire opleiding in 1981 opgedeeld in twee fasen, met bijbehorende examens.⁸⁶ De eerste fase was weer onderverdeeld in twee fasen die beide afgerond werden met een examen, te weten de propedeutische fase van één jaar en de doctorale fase van drie jaar.⁸⁷ De tweede fase, ook wel de postdoctorale fase genoemd, duurde een of twee jaar. Deze tweede fase was enkel bedoeld voor diegenen die meer gespecialiseerde beroepen zouden gaan uitoefenen.

Met de inwerkingtreding van de WHW in 1993 verdween in eerste instantie de opdeling van opleidingen in een eerste en tweede fase en de bijbehorende examens.⁸⁸ De opleiding werd als vanouds afgerond door het behalen van een

75 R.G. Louw, *Het Nederlandse hoger onderwijsrecht* (diss. Leiden), Leiden University Press 2011, p. 183.

76 Louw 2011, p. 77 en art. 1.18 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (*Stb.* 1992, 593).

77 *Kamerstukken II* 1988/89, 21073, nr. 3, p. 8-9.

78 Art. 7.6 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

79 *Kamerstukken II* 1990/91, 21073, nr. 11, p. 82.

80 *Stb.* 2002, 302.

81 *Stb.* 2018, 209.

82 *Kamerstukken II* 2000/01, 27920, nr. 3, p. 2.

83 *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*, te raadplegen via: https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf.

84 *Kamerstukken II* 1970/71, 11281, nr. 3, p. 13.

85 Met studieduur wordt de tijd bedoeld tussen inschrijving van de student en het afleggen van het doctoraal-examen.

86 *Stb.* 1981, 137 (Wet tweefasenstructuur). Met de Wet herstructurering WO uit 1975 werd eerder al een poging gedaan de studieduur te beperken. Deze wet haalde het *Staatsblad*, maar is niet in werking getreden omdat het ondoenlijk bleek om per opleiding de studieduur te bepalen (*Stb.* 1975, 656).

87 Art. 24bis van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs (*Stb.* 1981, 137).

88 *Kamerstukken II* 1988/89, 21073, nr. 3, p. 76.

(afsluitend) examen. Hoewel de eerste en tweede fase verdwenen, bleef de propedeutische fase met een propedeutisch examen bestaan.⁸⁹ De propedeutische fase had namelijk een oriënterende, selecterende en verwijzende functie; het behalen van het propedeutisch examen zou een belangrijk ijkpunt zijn voor de student.⁹⁰

In 2002 werden de opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs bij de invoering van de bachelor- en masterstructuur opnieuw in tweeën gedeeld.⁹¹ Hiermee werd beoogd om instellingen de ruimte te bieden om onderwijs te ontwikkelen dat flexibel, open en internationaal georiënteerd is.⁹² In de Bologna-verklaring uit 1999 was namelijk afgesproken om te streven naar grotere vergelijkbaarheid in het Europese hoger onderwijs.⁹³ In 2018 is de bachelor- en masterstructuur aangevuld met de associate degree-opleiding, die, net als een bachelor- en masteropleiding, wordt afgesloten met een examen bestaande uit een reeks tentamens.⁹⁴

Aan het met succes volbrengen van een associate degree-, bachelor- of masteropleiding is een graad verbonden (respectievelijk de graad associate degree, bachelor of master).⁹⁵ Een student mag een graad, net als een titel, in de eigen naamvermelding tot uitdrukking brengen. Een graad wordt, in tegenstelling tot een titel, achter de naam geplaatst. Aan een graad kan een toevoeging worden gedaan die betrekking heeft op het vakgebied van de betreffende oplei-

ding.⁹⁶ De toevoegingen ‘of arts’ en ‘of science’ zijn in beginsel voorbehouden aan opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs. De oude titulatuur, zoals doctorandus, ingenieur of meester,⁹⁷ mag een afgestudeerde die beschikt over een bepaalde bachelor- of mastergraad desgewenst blijven voeren in plaats van de betreffende graad. Met de invoering van de bachelor- en masterstructuur is ook de doctorstitel omgevormd tot doctorsgraad.⁹⁸ De doctorsgraad is een mengvorm van het Nederlandse doctoraat en het Angelsaksische begrip ‘degree’. De doctorsgraad mag in de naamvermelding ook aangeduid worden als PhD.⁹⁹

10. Toekomst examens hoger onderwijs

Onder het huidige recht heeft de student het examen van een opleiding in het hoger onderwijs behaald als hij alle bijbehorende tentamens heeft behaald.¹⁰⁰ Het examen bestaat dan ook uit een reeks tentamens en omvat geen losstaande beoordeling van de student.¹⁰¹ Van het toetsen van alle stof door middel van één examen kan onder het huidige recht dan ook niet langer sprake zijn. Het is de vraag in hoeverre het examen, bestaande uit tentamens, nog toekomst heeft. Dit artikel laat immers zien dat de examinering in het hoger onderwijs zich continu is blijven ontwikkelen. Drie trends die het examen kunnen beïnvloeden zijn al zichtbaar aan de horizon, namelijk flexibilisering, digitalisering en het toenemende belang van een leven lang leren.

89 Art. 7.8 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

90 *Kamerstukken II* 1988/89, 21073, nr. 3, p. 80.

91 *Stb.* 2002, 302.

92 *Kamerstukken II* 2001/02, 28024, nr. 3, p. 2.

93 Zie over de inhoud en de totstandkoming van de Bologna-verklaring: M.W.L. Verbruggen, *De Bolognaverklaring kritisch getoetst aan het Europees onderwijsbeleid*, SEW 2003, p. 199-212.

94 *Stb.* 2017, 390 en art. 7.3a van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

95 Art. 7.10a van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

96 *Kamerstukken II* 2001/02, 28024, nr. 232c, p. 39-40 en de Regeling titulatuur hoger onderwijs.

97 Art. 7.20 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

98 Art. 7.18 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

99 Art. 7.22 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

100 Art. 7.10, tweede lid, van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek en uitgebreider Buiting 2018, p. 26.

101 *Kamerstukken II* 1988/89, 21073, nr. 3, p. 127.

10.1 Flexibilisering

Met de flexibilisering van het hoger onderwijs wordt in het algemeen bedoeld dat de student meer ruimte krijgt om zelf zijn onderwijstempo of zijn vakkenpakket te bepalen. Binnen het experiment flexstuderen kan de student bijvoorbeeld zelf bepalen hoeveel vakken hij per studiejaar volgt.¹⁰² Dit biedt een student met bijvoorbeeld een handicap, zorgtaken of een bestuursfunctie de mogelijkheid om op zijn eigen tempo te studeren.¹⁰³ Flexstuderen heeft geen invloed op welke vakken de student volgt binnen de opleiding of de tentamens die moeten worden afgelegd voor het behalen van een graad. Onder de huidige regelgeving kan de student in het wetenschappelijk onderwijs wel zelf uit vakken die reeds worden aangeboden een programma samenstellen, waaraan een examen is verbonden, mits de examencommissie hiermee akkoord gaat.¹⁰⁴ Een dergelijk programma behoort tot een bestaande opleiding en leidt tot de graad van deze opleiding.¹⁰⁵

Het loslaten van de samenhang in een opleiding, door de student zelf zijn opleiding en examens te laten samenstellen, kan ertoe leiden dat een (op die manier samengestelde) opleiding geen, voor de buitenwereld, herkenbaar getuigschrift meer oplevert. Voor bijvoorbeeld een werkgever kan het hierdoor onduidelijk zijn over welke kennis, inzicht en vaardigheden de afgestudeerde precies beschikt. Ook kan aan een dergelijk getuigschrift niet zonder meer civiel effect worden verbonden ten behoeve van de uitoefening van een bepaald beroep. Door het volgen van een samengestelde opleiding zal de student immers doorgaans niet voldoen aan de, voor dat beroep, vastgestelde bekwaamheidseisen. Een getuigschrift van een samenge-

stelde opleiding zou door het ontbreken van herkenbaarheid en civiel effect mogelijk minder waarde hebben dan dat van een bestaande opleiding. In haar Strategische Agenda hoger onderwijs voor 2019-2024, schrijft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap dat niet beoogd wordt de structuur van, samenhang in en diplomagerichtheid van de opleiding los te laten.¹⁰⁶ Een door de student zelf samengestelde opleiding en examens zullen dan ook voorlopig niet de norm worden.

10.2 Leeruitkomsten

In het kader van een *leven lang leren* wordt binnen het experiment 'leeruitkomsten' geëxperimenteerd met vraaggericht onderwijs voor volwassenen.¹⁰⁷ In eenheden van leeruitkomsten wordt voor een (deel van de) opleiding beschreven welke kennis, inzicht en vaardigheden de student moet hebben vergaard om de betreffende eenheden te kunnen afronden.¹⁰⁸ Aan deze eenheden van leeruitkomsten worden studiepunten en tentamens gekoppeld. De student kan de benodigde kennis opdoen door (deels) onderwijs te volgen, maar bijvoorbeeld ook door inzicht en vaardigheden in de praktijk op te doen. De wijze waarop de student dit precies doet, verschilt per student en is afhankelijk van de uitgangspositie, werksituatie, kenmerken en behoeften van individuele studenten of groepen studenten.¹⁰⁹ In een onderwijsovereenkomst maken de student en de instelling hierover afspraken.¹¹⁰ De opleiding als geheel moet voldoende samenhang hebben en leiden

102 Zie hoofdstuk 2a van het Besluit experimenten flexibel hoger onderwijs en *Stb.* 2017, 26.

103 *Stb.* 2017, 26, p. 9.

104 Art. 7.3h van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek en Louw 2011, p. 181-182.

105 Art. 7.12b lid 1 onder c van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

106 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Strategische agenda hoger onderwijs en onderzoek, Houdbaar voor de toekomst*, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap: Den Haag 2019, p. 57.

107 Hoofdstuk 2 van het Besluit experimenten flexibel hoger onderwijs en *Stb.* 2016, 145.

108 *Stb.* 2016, 145, p. 14-15.

109 Art. 7 van het Besluit experimenten flexibel hoger onderwijs.

110 Art. 16 van het Besluit experimenten flexibel hoger onderwijs.

tot dezelfde eindtermen als een reguliere opleiding.¹¹¹ Hiermee wordt beoogd de kwaliteit van het getuigschrift en het civiel effect te bewaken. Hoewel met leeruitkomsten de wijze waarop de student zijn kennis vergaart verandert, blijven de tentamens en het examen bestaan. In de Strategische agenda heeft de minister aangegeven te beogen het experiment ‘leeruitkomsten’ permanent wettelijk te verankeren.¹¹²

10.3 *Microcredentials*

Om het hoger onderwijs te flexibiliseren en digitaliseren, wordt gewerkt aan *microcredentials*.¹¹³ Een *microcredential* wordt gezien als een soort digitaal mini-diploma waarmee de student, aan bijvoorbeeld een werkgever, kan aantonen dat hij beschikt over bepaalde kennis, inzicht of vaardigheden. Om in aanmerking te komen voor een *microcredential* hoeft de student doorgaans slechts een bepaalde module af te ronden, bestaande uit een bepaald vak of een deel van een bestaande opleiding. Uit de Strategische agenda blijkt dat het werken met *microcredentials* in een pilot onderzocht gaat worden.¹¹⁴ *Microcredentials* zouden namelijk een instrument kunnen zijn om flexibele deelname aan opleidingen en uitwisseling van vakken tussen instellingen te realiseren. Ook op Europees niveau is er aandacht voor *microcredentials*. Zo heeft de Europese Raad een oproep gedaan aan de lidstaten om, in het kader van het bijscholen van leraren, onderwijsinstellingen aan te moedigen het leeraanbod uit te breiden met kleinere onderwijsseenheden die kunnen leiden tot *microcredentials*.¹¹⁵

Een student die via een tentamen een vak van een opleiding met succes afrondt, ontvangt

hiervoor reeds een bewijsstuk van de examinator.¹¹⁶ Dit bewijsstuk lijkt voornamelijk bedoeld te zijn als bewijsstuk waarmee de student, na het afronden van alle tentamens behorende tot een opleiding, kan aantonen dat hij het examen volbracht heeft. Dit bewijsstuk maakt vooralsnog niet, zoals een *microcredential*, inzichtelijk welke kennis, inzicht of vaardigheden de student heeft opgedaan binnen een vak. Er is desalniettemin geen beletsel in de regelgeving voor onderwijsinstellingen om dit bewijsstuk hiermee uit te breiden. Dit bewijsstuk kan dan uiteindelijk gaan dienen als *microcredential*. Dergelijke *microcredentials* zouden voornamelijk van belang zijn voor studenten die slechts een deel van hun opleiding afronden, waardoor zij geen getuigschrift met civiel effect ontvangen. Aan de hand van bewijsstukken of *microcredentials* kunnen zij in dat geval toch aan een toekomstige werkgever aantonen over welke kennis, inzicht en vaardigheden zij beschikken.

11. Samenvatting en conclusie

Het examen is van bijzonder belang; aan het met succes volbrengen van een examen is immers een getuigschrift met civiel effect verbonden. Van oudsher werd het ‘volledig’ examen mondeling in het Latijn afgenomen door een quorum van hoogleraren van een faculteit van een Rijksuniversiteit. Het civiel effect en de doctorstitel waren verbonden aan het met succes verdedigen van een proefschrift. Na verloop van tijd werd het mogelijk dat ook aan diploma’s van de bijzondere universiteiten civiel effect kon worden verbonden en dat examens in het Nederlands afgenomen konden worden. Ondanks zorgen over de kwaliteit van de examens werd niet gekozen voor Staatsexamens. Wel werd het examen, waaraan het civiel effect is verbonden, steeds kleiner en opgedeeld in losse proeven van bekwaamheid. Eerst verdween het proefschrift ten faveure van het doctoraal examen, vervolgens werd het ‘volledig’

111 Stb. 2016, 145, p. 14.

112 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 2019, p. 60.

113 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 2019, p. 65.

114 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 2019, p. 65.

115 PbEU 2020, C-193/04, overweging 32.

116 Art. 7.11 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

examen vervangen door een examen bestaande uit meerdere tentamens. Het examen hoeft ook niet langer afgenomen te worden door een quorum van hoogleraren. Tegenwoordig kan eenieder die als examiner is aangewezen een tentamen afnemen.

Hoewel examinering in de laatste tweehonderd jaar onherkenbaar is veranderd, is het einde van het examen nog niet in zicht. Een samenhangende opleiding met examen blijft vooralsnog onmisbaar om een voor de praktijk herkenbaar getuigschrift met civiel effect te kunnen verlenen. Als het beleid omtrent flexibilisering zich verder doorontwikkelt, kan de samenhang in de opleiding en het daaruit voortvloeiende uniforme examen minder relevant worden voor (in elk geval) opleidingen waarvan het getuigschrift met civiel effect geen toegang geeft tot een specifiek beroep. Voor die opleidingen is een herkenbaar getuigschrift en een uniform vakkenpakket en examen, dat opleidt tot specifieke beroepsvereisten, immers minder van belang. Dit biedt de mogelijkheid om studenten van die opleidingen ruimte te bieden om (meer dan nu vaak mogelijk is) zelf hun vakkenpakket en examen samen te laten stellen, mits dit examen opleidt tot het niveau dat de te verkrijgen graad vereist. In dit geval staat het, uit het examen voortvloeiende, getuigschrift minder voor de specifieke kennis, inzicht en vaardigheden die de student heeft opgedaan, maar meer voor het niveau dat de student hierin heeft bereikt.

Over de auteur

Mr. J.S. Buiting

Werkzaam als beleidsjurist bij het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Hij schrijft een proefschrift over de autonomie van de leraar bij het nemen van examenbeslissingen.